

Hegedűs Imre János

A lírikus Gárdonyi

„Még sose láttam vadrózsát. Hogy ezt a bokrot megpillantottam, megbűvölten állottam meg előtte. Ember nem járt a tájon. Csend volt körös-körüül. És én állottam bámulva. Először éreztem a poézis leheletét a szívemen, azt a gyönyört, azt a mámort, mikor a végtelen szép, az isteni érintése alatt valami édes borzongás futja át a lelket, s az ember nyílt szemmel álmodik.” (Gyermekkori emlékeim)

Gárdonyi költészetéről csak megszállott irodalomtörténészek tudnak, született is egy-két tanulmány, de a nagyközönség a regényírót ismeri, az *Egri csillagok* és más prózai remekművek szerzőjét tiszteli, szereti, becsüli.

A fenti idézet mégis azt a nagy vonzalmat, affinitást bizonyítja, amelyet Gárdonyi a költészet iránt érzett. Nincs szebb definíció: *„Először éreztem a poézis leheletét a szívemen...”*

És az sem fajsúlytalan tényező, hogy éppen egy vadrózsa bokor váltja ki lelkében a lírai áradást. Ősi szimbólum, a Biblia talán legszebb képe, metaforája, a láthatatlan Isten, Jahve égő csipkebokorba rejtőzve, abba burkolózva ad hírt önmagáról, égő csipkebokorban jelenik meg a transzcendens, a megfoghatatlan, a láthatatlan, mégis mindenható erő, hatalom.

S legyünk realisták, térjünk vissza a magyar irodalom bokrai közé, a székely unitárius püspök, Kriza János *Vadrózsák* címmel gyűjtötte össze a legszebb népdalokat, meséket, mondákat, közmondásokat. Ez a magyar folklórkutatás kútforrása.

Arany János *„örök kételynek”* nevezi az alkotó lelki dilemmáját. Ez a vajúdas, ez az alternatíva, ez a termékeny bizonytalankodás Gárdonyit is megéri. Próza vagy költészet?

Trópusok, verslábak, szép rímek, vagy méltósággal hömpölygő mondatok az értékesebbek?

Tolsztojnak című versében írja:

*„Azt mondd-e, hogy versnél szebb a próza?
A próza fű. A vers közötté rózsa.
A próza billegdélő házi kácsa:
csak úszni tud, bár oldalán a szárnya.
A vers csapongó énekes-madár:
A földről mindig a magasba száll.”*

És így tovább. A vers: napsugár, a vers a szív hárfa-éneke, és az utolsó sorban: „A vers örök, mint minden, ami égi!” Mégsem értékelte túl lírikus önmagát Gárdonyi. Fanyar humorral, malíciával gondolt vissza első versére:

„Az első versem rossz és hosszú volt,
s tőlem egy holdas éjt elrabolt.
De benne állt, hogy arca gyöngé rózsza,
haja arany, s a szeme kék írisz.”
(Legszebb versem)

Ebben a négy sorban benne van Gárdonyi lírájának eszenciája. Nem a cizellált formával, nem meghökkentő képzettársításokkal hoz üzeneteket az olvasó számára, az szép, amit ő meglátott, a lány arca, a virágos rét, a holdas éjszaka, az ősz melankóliája, egy bogár, ami ablaka párkányára szállt, a titkokat őrző falu, a magányos tanya...

Van egy költeménye, amelyik József Attila istenes verseit juttatja eszünkbe. Ez a vers az *Ima*. Áhítata nem bigott, ellenkezőleg: lehozza a Mindenhatót a földre, komázik, éppen csak szerződés nem köt vele földi javakra:

„Mély tisztelettel nyújtom fel hozzád,
Felséges Isten, a kérvényemet:
Csupán egy kunyhót adj nekem, Uram,
Hová a szél is gyalog mehet.”

És, akárcsak József Attila, földi halandóvá varázsolja az ég urát, „göndör kis malacot” kér tőle, egy tarka tyúk is jó lesz, a borospince se maradjon ki a leltárból. És a líra ugyanúgy nem ismeri a lehetetlent, mint a népmesék, jöjjön hát az a millió Isten kasszájából, ami sose fogy el.

Nem szakad el a népi, a nemzeti iránytól, Arany keze nyomát érezzük sok strófáján, ő, a nyugodt, bölcs költő forgatott le verseiben minden kortárs gondolatot, a XIX. század második felének minden akarását, a nemzeti tudat lángját élesztette, honfíbuval emlékezett a dicső korra, negyvennyolcra, s annak végzetes kilobbanására.

Gárdonyi sem újító, megelégszik a hagyományos népi, nemzeti irodalom témaköreivel, természetimádatával, a férfi-nő kapcsolat szövödményes, de természetes voltának felmutatásával. Abban is Arany Jánost követi, hogy hosszabb verses alkotással próbálkozik, címe: *Ygazság a földön*.

Ő legendának nevezi, de inkább elbeszélő költemény. Írók, költők, gondolkodók, tudósok legősbibb álma, összekötni, összekapcsolni az eget a földdel. Létrehozni,

megépíteni azt a hidat, azt a hágcsót, amelyen közlekedni lehet a való világ és a transzcendens között.

Madách is ezt cselekedte, ezt valósította meg halhatatlan *Tragédiájában*, Tamási Áron a *Jégtörő Mátyásban*, Kosztolányi a *Hajnali részegségben*, Babits a *Jónás könyvében*.

Gárdonyi arkangyala azért jön a földre, mert felhallatszott oda a sérültek, a nyomorultak, a szegények jajkiáltása, sírása, panasza. Nyomorult koldussal, féllábú rokkanttal találkozik, a „*móri csatában*” szakította le térdből a lábát az ágyúgolyó. Kinek nem jutna eszébe Arany János több verse: *Koldus-ének*, *Rangos koldus*, *A honvéd özvegye?!*

Az igazságtevés elmarad. Gárdonyi valóban radikális. A földön a nyomort megszüntetni nem lehet. Az egyház főpapjai, a törvényszék korifeusai felháborodva utasítják el a mennyből leküldött arkangyalt. Sőt az égben sem emelkedett hangulatú bálon lejtnek a párok, nem vidám multság deríti föl az Atya arcát. Az égben tivornyáznak! És a földön akasszák az Ygazságot. Keserű korty ez a legenda, ez a poéma, de része a gazdag életműnek.

Ezek után kérdezhetjük: Költő volt Gárdonyi Géza? Nem. Nem volt költő. Rangos prózaíró volt. De a lírikus jelzőt nem tagadhatjuk meg tőle. Áthatotta a líra minden munkáját, az önéletrajzi visszaemlékezéseit, *A lámpás* című regényét, *Az én falum* novellagyűjteményét, a történelem különböző korszakait pásztázó regényeit, még a titkosírással készült naplóját is.

Mindezekből kimutatható a lírikus Gárdonyi, de az már egy másik dolgozat témája lenne.